

الْحَمْدُ
لِلَّهِ
الْحَمْدُ
لِلَّهِ
الْحَمْدُ
لِلَّهِ

سرشناسه:	حسین نقوی، سید ابرار
عنوان و نام پدیدآور:	بررسی تطبیقی منابع تاریخی شیعی و سنی درباره تعامل حضرت علی <small>علیه السلام</small> با خلفا / سید ابرار حسین نقوی.
مشخصات نشر:	قم: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>صلی الله علیه و آله</small> ، ۱۳۹۳.
فروست اصلی:	مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی <small>صلی الله علیه و آله</small> ، پ ۱۳۹۳ / ۳۱۷ / ۲۲۳
فروست فرعی:	دفتر تدوین متون پژوهشی / ۲۶
شابک:	۹۷۸-۹۶۴-۱۹۵-۶۸۸-۴
وضعیت فهرست‌نویسی:	فیبا
موضوع:	علی بن ابی‌طالب <small>علیه السلام</small> ، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- روابط -- خلفای راشدین
موضوع:	علی بن ابی‌طالب <small>علیه السلام</small> ، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت - ۴۰ ق. -- سیاست و حکومت
موضوع:	خلفای راشدین
موضوع:	اسلام -- تاریخ -- ۱۱ - ۴۱ ق. -- ماخذ
رده بندی کنگره:	۱۳۹۳ پ ۴/۵۵۵ ح/۵۴/۲۳ BP
رده بندی دیویی:	۲۹۷/۴۵۲
شماره کتابشناسی ملی:	۳۶۵۸۹۷۷

تقدیم به

پیشگاه مقدس پیامبر عظیم‌الشأن اسلام حضرت محمد مصطفی صلی الله علیه و آله، معلم حضرت علی علیه السلام و مربی بشر؛ او که حضرت علی علیه السلام را در دامان خویش پروراند و از سرچشمه وحی سیراب و به جامعه انسانی معرفی کرد.

بررسی تطبیقی منابع تاریخی شیعی و سنی
درباره تعامل حضرت علی علیه السلام با خلفا
(تا قرن پنجم هجری قمری)

سید ابرار حسین نقوی

مرکز بین المللی
ترجمه و نشر المصطفی صلی الله علیه و آله

بررسی تطبیقی منابع تاریخی شیعی و سنی درباره تعامل حضرت علی عَلَيْهِ السَّلَام با خلفا
(تا قرن پنجم هجری قمری)

تألیف: سید ابرار حسین نقوی

چاپ اول: ۱۳۹۳ش / ۱۴۳۶ق

ناشر: مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

● چاپ: کوثر ● قیمت: ۱۶۵۰۰۰ ریال ● شمارگان: ۵۰۰

حق چاپ برای ناشر محفوظ است.

مراکز فروش:

● قم، چهارراه شهدا، خیابان معلم غربی (حجتیه)، نبش کوچه ۱۸. تلفکس: ۰۲۵ - ۳۷۸۳۹۳۰۵ - ۹

● قم، بلوار محمدامین، سه‌راه سالاریه. تلفن: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۰۶ - فکس: ۰۲۵ - ۳۲۱۳۳۱۴۶

pub.miu.ac.ir

miup@pub.miu.ac.ir

با سپاس از دست‌اندرکارانی که ما را در تولید اثر یاری رساندند.

- مدیر انتشارات: عباس تقفی
- ناظر گرافیک: مسعود مهدوی
- آماده‌سازی: سید محسن عمادی مجد
- معاونت تولید: روح الله سلمانی
- ناظر چاپ: نعمت‌الله یزدانی
- صفحه‌آرایی: سید محسن عمادی مجد
- ناظر تولید: جعفر قاسمی ابهری
- ویراستار: سعیده مهاجر
- اعمال اصلاحات: سید محمدرضا کوثری
- ناظر فنی: سید مهدی عمادی مجد
- نمونه‌خوان: سید محمدرضا کوثری

سخن ناشر

با پیروزی انقلاب شکوهمند اسلامی و در عصر جهانی شدن ارتباطات، پرسش‌ها و چالش‌های نوینی در حوزه علوم انسانی فرا روی اندیشمندان مسلمان قرار گرفت که همه به نوعی برخاسته از مسئولیت دشوار حکومت در این عصر است؛ دورانی که پای‌بندی به دین و سنت در مدیریت همه‌جانبه کشورها بسیار چالش‌برانگیز می‌نماید. از این رو، مطالعات و پژوهش‌های به‌روز، جامع، منسجم و کاربردی در حوزه دین، بر اساس معیارهای معتبر جهانی و عمق و اصالت اندیشه‌های ناب، بایسته و ضروری است و جلوگیری از انحراف‌های فکری و تربیتی پژوهندگان حوزه دین، مهم و مورد توجه تمامی بنیان‌گذاران این شجره طیبه، به‌ویژه معمار بزرگ انقلاب اسلامی، امام خمینی رحمته‌الله و مقام معظم رهبری (دام‌ظله‌العالی) است.

«جامعة المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم العالمية» برای تحقق این رسالت خطیر و در مسیر نشر معارف ناب محمدی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، «مرکز بین‌المللی ترجمه و نشر المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم» را تأسیس کرده است. اثر حاضر، با عنوان بررسی تطبیقی منابع تاریخی شیعی و سنی درباره تعامل حضرت علی علیه‌السلام با خلفا حاصل پژوهش فاضل گرامی سیدابراهیم حسین نقوی، کوششی است در به ثمر رساندن گوشه‌ای از این اهداف متعالی.

در پایان، لازم می‌دانیم از تلاش همه عزیزانی که در نشر این کتاب سهمی داشته‌اند، سپاس‌گزاری کرده، ارباب فضل و معرفت را به یاری بخوانیم تا ما را از دیدگاه‌های سازنده خویش بهره‌مند سازند.

مرکز بین‌المللی

ترجمه و نشر المصطفی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم

فهرست

مقدمه	۱۳
فصل اول: مفاهيم و منابع	۱۵
مفاهيم	۱۷
۱. تعامل	۱۷
۲. اجتماعى	۱۷
۳. اقتصادى	۱۸
۴. سياسى	۱۸
۵. فرهنگى	۱۸
۶. نظامى	۱۹
۷. منابع تاريخى	۱۹
پيشينه تحقيق	۱۹
بررسى منابع	۲۵
۱. منابع اهل سنت	۲۵
الف) السيرة النبوية	۲۵
ب) تاريخ ابى مخنف	۲۶
ج) الرده و فتوح الشام	۲۸
د) وقعة صفين	۲۹
هـ) الطبقات الكبرى	۳۰
و) تاريخ خليفه بن خياط	۳۲
ز) تاريخ المدينة	۳۳
ح) الامامة والسياسة	۳۴
ط) انساب الاشراف و فتوح البلدان	۳۵

۳۷	..... (ی) اخبار الطوال
۳۷	..... (ک) تاریخ طبری
۳۹	..... (ل) الفتوح
۴۰	..... (م) السقیفه و فدک
۴۱	..... (ن) التنبیه والاشراف و مروج الذهب
۴۳	..... (س) البدء والتاریخ
۴۴	..... ۲. منابع شیعه
۴۴	..... الف) کتاب سلیم بن قیس
۴۵	..... ب) تاریخ یعقوبی
۴۷	..... ج) اثبات الوصیه
۴۸	..... د) الاستغاثه
۴۹	..... هـ) الجمل والارشاد
۵۰	..... و) نهج البلاغه
۵۱	..... ز) تجارب الامم
۵۴	..... فصل دوم: تعامل امام علی <small>علیه السلام</small> با خلیفه اول
۵۵	..... تعامل در امور سیاسی و اجتماعی
۵۵	..... ۱. جریان سقیفه
۵۷	..... الف) منابع اهل سنت
۶۳	..... ب) منابع شیعه
۶۸	..... ج) مقایسه
۷۰	..... د) جدول
۷۲	..... ۲. بیعت با ابوبکر
۷۳	..... الف) منابع اهل سنت
۸۵	..... ب) منابع شیعه
۹۳	..... ج) مقایسه
۹۶	..... د) جدول
۱۰۰	..... تعامل در امور نظامی
۱۰۱	..... ۱. جنگ‌های رده
۱۰۳	..... الف) منابع اهل سنت
۱۰۷	..... ب) منابع شیعه
۱۱۰	..... ج) مقایسه
۱۱۲	..... د) جدول

۱۱۴	۲. جنگ با روم .....
۱۱۵	الف) منابع اهل سنت .....
۱۱۶	ب) منابع شیعه .....
۱۱۷	ج) مقایسه .....
۱۲۰	د) جدول .....
۱۲۲	تعامل در امور اقتصادی .....
۱۲۲	رویداد فدک .....
۱۲۳	الف) منابع اهل سنت .....
۱۲۹	ب) منابع شیعه .....
۱۳۴	ج) مقایسه .....
۱۳۸	د) جدول .....
۱۴۲	تعامل در امور فرهنگی .....
۱۴۲	۱. جمع قرآن .....
۱۴۳	الف) منابع اهل سنت .....
۱۴۳	ب) منابع شیعه .....
۱۴۶	ج) مقایسه .....
۱۴۸	د) جدول .....
۱۵۰	۲. کمک‌های علمی .....
۱۵۰	الف) منابع شیعه .....
۱۵۲	ب) جدول .....
۱۵۷	فصل سوم: تعامل امام علی <small>علیه السلام</small> با خلیفه دوم .....
۱۵۷	تعامل در امور سیاسی و اجتماعی .....
۱۵۷	۱. جانشینی عمر .....
۱۵۸	الف) منابع اهل سنت .....
۱۶۰	ب) منابع شیعه .....
۱۶۰	ج) مقایسه .....
۱۶۲	د) جدول .....
۱۶۴	۲. فرماندهی سپاه .....
۱۶۴	الف) منابع اهل سنت .....
۱۶۶	ب) منابع شیعه .....
۱۶۶	ج) مقایسه .....
۱۶۸	د) جدول .....

۱۷۰	.....	۳. زخمی شدن عمر
۱۷۰	.....	الف) منابع اهل سنت
۱۷۲	.....	ب) جدول
۱۷۴	.....	تعامل در امور نظامی
۱۷۴	.....	۱. جنگ با ساسانیان
۱۷۵	.....	الف) منابع اهل سنت
۱۸۳	.....	ب) منابع شیعه
۱۸۵	.....	ج) مقایسه
۱۸۸	.....	د) جدول
۱۹۰	.....	۲. جنگ با روم
۱۹۰	.....	الف) منابع اهل سنت
۱۹۴	.....	ب) منابع شیعه
۱۹۶	.....	ج) مقایسه
۱۹۸	.....	د) جدول
۲۰۰	.....	تعامل در امور اقتصادی
۲۰۰	.....	۱. تعیین خراج زمین های «سواد»
۲۰۱	.....	الف) منابع اهل سنت
۲۰۱	.....	ب) منابع شیعه
۲۰۲	.....	ج) مقایسه
۲۰۴	.....	د) جدول
۲۰۶	.....	۲. تشکیل دیوان و تعیین حقوق
۲۰۶	.....	الف) منابع اهل سنت
۲۰۹	.....	ب) منابع شیعه
۲۱۰	.....	ج) مقایسه
۲۱۲	.....	د) جدول
۲۱۴	.....	۳. فروش زینت های کعبه
۲۱۴	.....	الف) منابع شیعه
۲۱۶	.....	ب) جدول
۲۱۸	.....	تعامل در امور فرهنگی
۲۱۸	.....	۱. تعیین مبدأ تاریخ اسلام
۲۱۸	.....	الف) منابع اهل سنت
۲۲۱	.....	ب) منابع شیعه

۲۲۱	..... (ج) مقایسه
۲۲۴	..... (د) جدول
۲۲۶	..... ۲. کمک‌های علمی
۲۲۶	..... الف) منابع شیعه
۲۳۲	..... ب) جدول
۲۳۷	..... فصل چهارم: تعامل امام علی <small>علیه السلام</small> با خلیفه سوم
۲۳۷	..... تعامل در امور سیاسی
۲۳۸	..... ۱. شیوه برخورد عثمان با اصحاب ممتاز
۲۳۸	..... الف) برخورد با ابوذر
۲۴۴	..... ب) برخورد با عمار بن یاسر
۲۴۸	..... ج) برخورد با عبدالله بن مسعود
۲۵۳	..... د) مقایسه
۲۵۶	..... ه) جدول
۲۶۱	..... ۲. ارتباط عثمان با بنی امیه
۲۶۳	..... الف) منابع اهل سنت
۲۷۱	..... ب) منابع شیعه
۲۷۵	..... ج) مقایسه
۲۷۸	..... د) جدول
۲۸۰	..... ۳. برقراری ارتباط مناسب میان عثمان و معترضان
۲۸۲	..... الف) منابع اهل سنت
۲۹۶	..... ب) منابع شیعه
۳۰۲	..... ج) مقایسه
۳۰۸	..... د) جدول
۳۱۲	..... تعامل در امور اجتماعی
۳۱۲	..... تعطیل حدود الهی
۳۱۲	..... الف) قصاص عبدالله بن عمر
۳۱۸	..... ب) اجرای حد ولید بن عقبه
۳۲۵	..... ج) مقایسه
۳۲۸	..... د) جدول
۳۳۰	..... تعامل در امور فرهنگی
۳۳۱	..... بدعت‌های دینی عثمان
۳۳۱	..... الف) منابع اهل سنت

۳۳۵	.....	ب) منابع شیعه
۳۳۶	.....	ج) مقایسه
۳۳۸	.....	د) جدول
۳۴۳	.....	منابع و مأخذ
۳۵۱	.....	Abstract

مقدمه

ارزیابی و بررسی تطبیقی رویدادهای چهار دهه نخست تاریخ اسلام با انگیزه علمی و به طور کامل بی طرفانه در منابع شیعه و سنی نقش به سزایی در ریشه‌یابی بسیاری از اختلاف‌های کلامی، تاریخی و سیاسی با هدف دست‌یابی به انسجام درونی جهان اسلام دارد. البته میان گزارش‌های منابع اصلی از رخداد‌های این چهار دهه، اختلاف‌های وجود دارد البته از میان این گزارش‌ها می‌توان موارد اشتراک و اختلاف را به گونه‌ای از هم جدا ساخت تا در مورد آنها بتوان داوری علمی کرد. آنچه پی‌آمدهای سازنده این داوری علمی را در خدمت انسجام درونی جهان اسلام قرار می‌دهد، بی طرف بودن آن است.

این ارزیابی‌ها و داوری‌های علمی در دوران بازگشت به خویش‌نشدن سیره سلف صالح، سرلوحه بسیاری از خیزش‌ها و نهضت‌های دینی و اجتماعی جهان اسلام در مناطق گوناگونی است که؛ می‌تواند راه‌گشای برداشت صحیح‌تری از سیره سلف و بازگشت به اسلام اصیل باشد؛ به گونه‌ای که اختلاف برداشت از حوادث صدر اسلام و گزارش آنها در منابع را کاهش داده و یا زمینه از میان برداشتن این اختلاف‌ها را در پی داشته باشد و از سوی دیگر، برخوردهای ناگوار و متعصبانه درونی را هم متناسب با آن کم‌رنگ یا محو سازد.

یکی از مهم‌ترین شعارهای نهضت‌های اسلامی در صد سال اخیر، شعار «بازگشت به اسلام اصیل و سیره سلف صالح» بوده است. بازیابی این سیره و چگونگی این بازگشت، تنها با بررسی منابع از رخداد‌های صدر اسلام، به ویژه در چهار دهه نخست تاریخ صدر اسلام، به دست می‌آید. حال اگر برداشت از این منابع از رخداد‌ها به

اختلاف انجامد، نهضت‌های اسلامی با ماهیت مشترک اسلامی را در مسیر انحرافی اختلاف‌های فرقه‌ای قرار خواهد داد.

آنچه جهان اسلام را از وقایع منتهی به قرن جدید میلادی کم‌بهره ساخت، همین اختلاف در برداشت از حوادث صدر اسلام بود. نهضت‌های اسلامی برای بدست آوردن یک طرح جامع از شیوه قانون و حکومت اسلام، می‌بایست به منابع و اختلاف‌های آنها حساس باشند.

پژوهش تطبیقی در منابع، می‌تواند اختلاف ناشی از برداشت را به طور چشم‌گیری کاهش دهد و شعار بازگشت به اسلام اصیل و سیره سلف را در امور فرهنگی، سیاسی، نظامی و اجتماعی به واقعیت و حقیقت نزدیک کند.

از تلاش‌ها و راهنمایی‌های کمال تشکر را دارم عالمانه استادان فرزانه و گرانمایه، دکتر «نعمت الله صفری» و دکتر «محمد رضا بارانی» همچنین از تمام کسانی که در به ثمر رسیدن این کتاب بذل زحمت فرموده‌اند، تقدیر و تشکر می‌کنم.